

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№18 (2019)

TOSHKENT-2019

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Раҳбар Ҳамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий Университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Жаҳон Тиллари Университети

"Ўтмишга назар" журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала "Взгляд в прошлое"
Editorial Board of the Look to the past

Кебадзе Мадонна
*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Бурдиашвили Майя
*Доктор исторических наук, Телавский
государственный университет (Грузия)*

Кожакева Ляззат Темировна
*тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон Республикаси*

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
*тарих фанлари доктори, профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Бобожонова Дилором Бобожонова
*тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Жаҳон Тиллари Университети*

Зияева Доно Ҳамидовна
*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Аширов Адҳам Азимбаевич
*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
*тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти*

Халикова Раҳбар Эргашевна
*тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент
давлат техника университети*

Ишанходжаева Замира Райимовна
*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий Университети*

Кобзева Ольга Петровна
*тарих фанлари доктори, профессор в.б.,
Ўзбекистон Миллий университети*

Одилов Абдор Анварович
*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий университети*

Ерметов Аваз Абдуллаевич
*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Саипова Камола Давляталиевна
*тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон
Миллий Университети*

Джоробекова Айнура Эшимбековна
*тарих фанлари номзоди, профессор, Тошқи
ишлар вазирлиги қошидаги Дипломатия
академияси, Қозоғистон Республикаси*

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
*тарих фанлари доктори, Тошкент Кимё -
Технология Институтида*

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1.Шамсиева Ирода Махмудовна, ТАРИХНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА QR-КОДЛАР: ЎЗБЕКИСТОНДА УНИ Қўллашнинг имкониятлари, муаммо ва истиқболлари.....	4
2.Турсунов Нурулло Нарзуллаевич, ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЭТНОГЕНЕЗИ ВА ЭТНИК ТАРИХИ.....	17
3.Сангирова Дилорам Хўжамқуловна, ҲАЖ ЗИЁРАТИ ВА ҲУКМДОР ҲОЖИЛАР.....	24
4.Shirnova Fotima Nosirovna, ISLOM KARIMOVNING "TARIXIY XOTIRASIZ KELAJAK YO'Q" ASARIDA TARIX FANINI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI.....	38
5.Вахобов Ботирали Михайлович, ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ЭТНОГРАФИК ГУРУҲЛАРИ.....	43
6.Ҳабибуллаев Ориф, ТУРК ХОҚОНЛИГИДА Қўлланилган ҳарбий унвонларга доир.....	50
7.Самадов Хуршид Баходирович, Салимов Шерзод Юнусович, XX АСРНИНГ 90-ЙИЛЛАРИДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯЛАШ МУАММОЛАРИ: ТАЖРИБА ВА ЮТУҚЛАР.....	57
8.Тўхтабаев Аъзамжон Шарипхўжаевич, МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА "UZBEKISTAN AIRWAYS" ФАОЛИЯТИГА НАЗАР.....	69
9.Ҳакимова Шоира Сағдуллаевна, АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ ТАСАВВУФ ТАРИХИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАРГА ДОИР.....	75
10.Раззоқова Гўзал Қодировна, ХОРАЗМ ХАЛҲАЧИЛИГИ.....	81
11.Бахтиёр Режавалиевич Халмуратов, Малоҳат Одилова, НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА ФОЛЬКЛОР ТУРИЗМИ: ЮТУҚЛАР ВА МУАММОЛАР.....	85
12.Жайнаров Обиджон Ҳамидўели, ТУРКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ХАЛҚ КОМИССАРЛИГИ: СТРУКТУРАСИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА ФАОЛИЯТИ (1917-1922 йиллар).....	90
13.Юсупова Гуллола, ФАРҒОНА ИҚТИСОДИЙ РАЙОНИ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР (1960-1980 йй.).....	98
14.Холияров Тўлқинжон Чоршанбиевич, ШИМОЛИЙ БАҚТРИЯНИНГ ТАРИХИЙ ГЕОГРАФИЯСИ ТАРИХШУНОСЛИГИГА ОИД ЯНГИ ТАДҚИҚОТЛАР Тўғрисида.....	103

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Самадов Хуршид Баходирович,
Самарқанд давлат университети
мустақил тадқиқотчиси

Салимов Шерзод Юнусович,
Ислом Каримов номидаги илмий-маърифий
ёдгорлик мажмуаси тадқиқотчиси

XX АСРНИНГ 90-ЙИЛЛАРИДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯЛАШ МУАММОЛАРИ: ТАЖРИБА ВА ЮТУҚЛАР

For citation: Khurshid B.Samadov, Sherzod Yu.Salimov. Problems of social protection of the population in the 90s of the XX century: experience and achievements. 2019, vol. 1, issue 18, pp. 57-68

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-18-07>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада 1990 - йилларида Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш жараёнида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, аҳоли турмуш даражасининг пасайишининг олдини олиш доирасида қабул қилинган давлат дастурлари, ижтимоий соҳа тармоқларидаги муаммолари атрофлича ўрганилган. Шу билан бирга, ижтимоий сиёсатнинг устувор йўналишлари, янги ижтимоий ҳимоя тизими, мақсадли ва манзилли ҳимоя ва унинг чуқурлашуви, аҳоли турмуш фаровонлиги ва даромадларини барқарорлаштириш масалаларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: Собиқ Иттифоқ, иқтисодий ислохот, аҳоли турмуш тарзи, ижтимоий ҳимоя, мақсадли ва манзилли ҳимоя, жамғармалар, нодавлат ташкилотлар, пенсия, нафақа.

Самадов Хуршид Баходирович,
научный сотрудник, Самаркандского Государственного Университета

Салимов Шерзод Юнусович,
научный сотрудник

Научно-просветительского комплекса имени Первого Президента
Республики Узбекистан Ислама Каримова

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В 90-Х ГОДАХ XX ВЕКА: ОПЫТ И ДОСТИЖЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно изучены государственные программы, принятые в рамках социальной защиты населения, предупреждения снижения уровня жизни населения, проблемы в отраслях социальной сферы в 1990-х годах в ходе поэтапного перехода к рыночной экономике Узбекистана. Вместе с тем, особое внимание уделяется приоритетным направлениям социальной политики, новой системе социальной защиты, вопросам целенаправленной и адресной защиты и ее углубления, стабилизации благосостояния и доходов населения.

Ключевые слова. Советский Союз, экономическая реформа, образ жизни населения, социальная защита, целевая и адресная защита, фонды, негосударственные организации, пенсии, пособия.

Khurshid B. Samadov,
Researcher, Samarkand State University

Sherzod Yu. Salimov,
Scientific researcher Scientific and Enlightenment
Complex named after the First President
The Republic of Uzbekistan Islam Karimov

PROBLEMS OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN THE 90S OF THE XX CENTURY: EXPERIENCE AND ACHIEVEMENTS

ANNOTATION

This article examines in detail the state programs adopted in the framework of social protection of the population, prevention of decline in the standard of living of the population, the problems in the sectors of the social sphere in the 1990s during the gradual transition to a market economy of Uzbekistan. At the same time, special attention is paid to the priority directions of social policy, the new system of social protection, the issues of targeted and targeted protection and its deepening, stabilization of welfare and incomes of the population.

Key words. The Soviet Union, economic reform, lifestyle, social protection, targeted and targeted protection, funds, non-governmental organizations, pensions, benefits.

X XI asr bўsaғasiда эришилган мустақиллик туғайли жиддий тарихий ўзгаришлар рўй бериб, ўзбек халқи тарихини холисона ёритишга киришилди. Ўзбекистон тарихининг кўпгина масалалари ўзининг янги, илмий жиҳатдан ҳаққоний ечимини топа бошлади. Айниқса, сўнгги йигирма беш йил мобайнида бу борада анчагина ишлар қилинди. Советлар давлатининг сўнгги йилларида

республикалардаги кескин ижтимоий-иқтисодий сиёсатни мустақиллик йилларида давлатимиз томонидан олиб борилган сиёсат билан қиёсий таққослаган ҳолда ҳаққоний равишда тадқиқот иши сифатида ўрганиш вазифаси турибди.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши ва ўз тараққиёт йўлини белгилаб олиши, нафақат мавжуд тартиботни ўзгартирди, балки, республиканинг макроиқтисодий ва молиявий барқарорлигини таъминлаш, жамиятда мавжуд ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга ёрдам бера оладиган тўғри йўлни танлаш имконини берди. Бешта тамойилга асосланган "Ўзбек модели" ўтиш босқичида жамият ривожининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи бўлди. Бу тамойиллар бугунги кунда "2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси" орқали давом эттирилмоқда [1].

СССР парчаланиб кетиши арафасида Ўзбекистонда ижтимоий муаммолар ҳаддан зиёд кескинлашиб кетди. Нарх-навонинг ортиши, қашшоқлик даражаси кучайиши, озиқ-овқат маҳсулотларида тақчилликнинг юзага келиши, кишилар руҳий-ижтимоий ҳолати ва кайфиятидаги тушкунлик - буларнинг бариси Ўзбекистон ҳукуматидан мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ мазкур муаммоларни зудлик билан ҳал этишни талаб қиларди.

Хусусан, Ўзбекистонда ижтимоий соҳа қатор тармоқларининг ривожланиши бошқа иттифоқдош республикаларга нисбатан паст даражада эди. 1990 йиллар бошига келиб, республика ишчи ва хизматчиларнинг ўртача иш ҳақи бўйича 15 та республикадан иборат собиқ СССР таркибида 12 ўринни, товар айланмаси бўйича 14-ўринни, ҳар 10 минг аҳолига тўғри келадиган савдо майдонлари бўйича 13-ўринни, жон бошига кўрсатиладиган пуллик хизмат ва транспорт хизмати бўйича 14-ўринни, ҳар бир оилани уй-жой билан таъминлаш бўйича 14-ўринни эгаллаган [9].

XX асрнинг охириги ўн йиллигида республикада демографик ўсиш тенденциясининг пасайиши кўзга яққол ташланди. Бунга аниқрақ, туғилиш даражасининг пасайиши ва 80-йилларга нисбатан ташқи миграциянинг ўсиб бориши сабаб бўлди. Шунингдек, Ўзбекистондаги демографик ўсиш суръатлари аста-секинлик билан пасайиб борди ва 1990-йиллар ўрталаридан бошлаб аҳоли сонининг йиллик ўртача ўсиши 1,8-1,9 %ни ташкил этди (масалан, 70-йилларда 2,9 %ни, 80-йилларда 2,6 %ни, 90-йилларнинг бошларида эса 2,2 %ни ташкил этган) [10].

Юзага келган ижтимоий-демографик ҳолатни ҳисобга олмасдан номутаносиб иқтисодий ривожланиш оқибатлари мустақиллик арафасида бандлик муаммосининг зиддиятли тус олишида ўз ифодасини топди. Республика аҳолиси ва меҳнат ресурслари муттасил ўсиб бораётган бир даврда, айрим маълумотларга қараганда, меҳнатга лойиқ бўлган 1680 000 киши халқ хўжалигига жалб қилинмади, булардан қарийб 1 миллиони Фарғона водийсига тўғри келар эди. Улардан 780 000 аҳоли меҳнатга лойиқ бўлган ҳолда ортиқча ишчи кучи сифатида ишлаб чиқаришдан четда қолган бир пайтда, ташқаридан (асосан, РСФСРдан) 125 000 га яқин ишчи ва мутахассислар Ўзбекистонга олиб келинди [11].

Дарҳақиқат, оғир ва аянчли ижтимоий-сиёсий манзара қуйидагиларда ўз исботини топди:

Ўзбекистон аҳолиси ўрта ҳисобда гўшт маҳсулотларини, сут ва сут маҳсулотларини, тухумни, умуман мамлакат аҳолисига нисбатан икки баробар кам истеъмол қилмоқда. Ойига ўрта ҳисобда 75 сўмдан камроқ ялпи даромад

оладиган аҳолининг улуши мамлакатда 12 фоиздан сал кўпроқ, бўлса, бизнинг республикамизда 45 фоизга боради. Сўнгги ўн йил мобайнида аҳолимиз 4,5 миллион кишига ёки 30 фоиз кўпайди ва ҳозир 20 миллион кишини ташкил этиб, аҳолининг ўсиш суръатлари умумиттифоқ суръатларига қараганда уч баробардан зиёд юқоридир. Бир миллионга яқин киши ижтимоий ишлаб чиқаришда ўзининг қўлидан келадиган ишни топа олмаяпти [12].

Шу билан бирга, ижтимоий инфраструктура тармоқлари: соғлиқни сақлаш, халқ, таълими, мактабгача болалар муассасалари жуда оғир аҳволга тушиб қолган. Мактаб ва касалхоналарнинг 60 фоизи нобоп биноларда жойлаштирилганини айтишнинг ўзи kifоя. Аҳолини тиббиёт ходимлари билан таъминлаш даражаси узоқ йиллар давомида кўтарилмади. 1989 йилги маълумотларга кўра Ўзбекистон Республикаси бўйича ҳар 10 минг аҳолига 35,1 врач тўғри келган [13]. Ўткир иқтисодий ва ижтимоий муаммолар рўйхатини яна давом эттириш мумкин. Бунинг аввало шундан кўrsa бўладики, инсоннинг ҳар томонлама уйғун камол топиши, унинг шахс сифатида маънавий ривожланиши у ёқда турсин, кўпинча яшаш учун керак бўлган энг оддий нарсалар ҳам етишмаган[14].

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон ҳукумати мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ, биринчидан, фуқароларнинг мазкур масалаларга муносабатини ўзгартиришга, иккинчидан, ўтиш даврининг қийинчиликлари шароитида уларга муносиб турмуш тарзи яратиш беришга ҳаракат қилди. Энг аввало фуқароларнинг ёппасига қашшоқланишининг олдини олиш лозим эди. Бунинг учун эса мавжуд ижтимоий муаммоларни, аҳолининг кам таъминланган ва ночор қисмини ижтимоий ҳимоялаш муаммоларини ҳал этиш лозим эди.

Республикада шаклланган вазият иқтисодий таназзулнинг олдини олиш, ижтимоий соҳадаги зиддиятларни юмшатиш ва энг асосийси - ижтимоий можароларни бартараф этиш бўйича тезкор чоралар кўришни талаб қиларди. Мамлакатнинг Биринчи Президенти Ислон Каримов ўтиш даври қийинчиликлари ва муаммоларини тўғри баҳолаб, республиканинг иқтисодий имкониятидан келиб чиқиб, аҳолини ҳаёт даражасининг кескин пасайишининг олдини олиш мақсадида, уни ижтимоий ҳимоялаш чора тадбирларини ишлаб чиқди ва босқичма-босқич амалга ошириб борди.

Хусусан 1990-йилларнинг ўзида ижтимоий ҳимоялаш тизимида дастлабки ислохотлар икки босқичда амалга оширилди. Биринчи босқич -1991-1994 йилларни ўз ичига олган бўлиб, унда собиқ тузумдан мерос бўлган ижтимоий тизим бозор иқтисодиёти шароитига мослаштирилиб, дастлабки йиллардаги ижтимоий соҳадаги муаммо ва қийинчиликларни юмшатишга, уларни ҳал этишга қодир бўлган мутлақо янги ижтимоий тизимга асос солинди. Иқтисодий ислохотлар чуқурлашгани сари ижтимоий тизим ҳам такомиллашиб борди ҳамда аҳолини ижтимоий ҳимоялашга қаратилган харажатлар ва ўз муддатини ўтаб бўлган ижтимоий ҳимоя чоралари мувофиқдаштирилиб ёки бартараф қилиб борилди.

Бундан асосий мақсад, нархларни эркинлаштириш шароитида аҳоли даромадлари ва биринчи навбатда энг керакли истеъмол маҳсулотларини истеъмол қилишнинг пасайиб кетишининг олдини олиш эди.

Иккинчи босқич - 1995 йилдан бошланди. Бунда оммавий ижтимоий ҳимоя тизимидан бутунлай ўзгача, мақсадли ва адресли характерга эга бўлган ҳимоя тизимига ўтиш амалга оширила борди. Бу даврда иқтисодий ўсиш бошланиши билан аҳолининг янги эркин бозор иқтисодиётига кўникма ҳосил қилиши ва

унда бевосита иштирок этиши кузатилди. Шунинг учун аҳолининг яшаш даражаси, унинг учун шарт-шароитлар яратилиши ва барқарорлашиши бу даврнинг ўзига хос хусусиятларига айланиб борди.

Шу тарзда ижтимоий соҳада олиб борилган сиёсатнинг дастлабки босқичида ҳукумат топшириғига биноан 1991 йилнинг ноябрида Ўзбекистон Республикаси ижтимоий таъминотвазирлигига ўз тасарруфидаги ҳолатни бир ой муддатда чуқур таҳлил этишва соҳани ривожлантириш бўйича аниқ тавсиялар ишлаб чиқишнитоширди[15]. Энг аввало пенсия ишида ислохотлар ўтказиш, камтаъминланган оилалар, ногиронлар устидан ғамхўрлик қилиш вазифалари белгиланди.

Бозор муносабатларига ўтиш ва нарх-навонинг эркинлашувимуносабати билан аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими шаклланабошланди. Талабалар ва ўқитувчиларнинг ижтимоий муҳофазасинитаъминлаш мақсадида бошқа вилоятлардан келиб ўқиётганлар учунвақтинчалик ҳар ой учун 50 сўмдан қўшимча маблағ берила бошланди.Талабаларнинг амалиёт ўташи учун зарур бўладиган харажатларни қоплаштизими яратилди [16].

Ўтиш даври қийинчиликларига қарамасдан ҳукумат ёшлар, аynиқса ёш болали оилаларни ижтимоий ҳимоялашга эътиборни кучайтирди. Шу маънода, 1992 йили вояга етмаган болалари бор оилалар учун ҳар чоракда товар-маҳсулотлар нархининг ортиб боришини эътиборга олиб қўйидаги даражада компенсация тўловларини амалга оширишга қарор қилинди:

- 6 ёшгача бўлган болалар учун - 25 фоиз;
- 6 ёшдан 13 ёшгача бўлган болалар учун -30 фоиз;
- 13 ёшдан 18 ёшгача бўлган болалар учун - 35 фоиз [17].

Аҳолини, жумладан ёшларни ижтимоий ҳимоя қилишда касабаяушмалари томонидан олиб борилган ишлар ҳам самарали бўлди. Касабаяушмалари ўша даврда аҳолининг ижтимоий муҳофазасини таъминловчиягона жамоатчилик ташкилоти сифатида фаолият кўрсатди. ЎзбекистонРеспубликаси Касаба Уюшмалари Федерацияси Кенгашининг 1992 йил 23апрелдаги Қарорига биноан ҳар бир туғилган бола учун бюджет ҳисобидан1100 сўм ҳажмидаги болалар кийим-кечаклар комплектини бепул беришбошланди. Шунингдек, болали аёлларнинг ишга чиқиши, аynи пайтдауларнинг ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда таълим муассасаларидабилим олишлари учун ҳам қўшимча имтиёзлар белгиланди. Мактабформалари ва болалар кийим-кечаклари учун тўланадиган компенсацияпуллари ҳажми 2 мартага оширилди [18].

1992 йил май ойида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг нарх-навонинг эркинлашуви шароитида болаларни ижтимоий ҳимоялаш, нафақалар белгилаш бўйича эълон қилган Қарори ҳам ўтиш даври учун аҳамиятли бўлди. Болалар учун компенсация тўловлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, кам таъминланган оилаларнинг икки ёшгача болаларини ижтимоий муҳофазалаш каби мақсадлар учун 1992 йилда бюджет ҳисобидан 21,3 миллиард сўм маблағ ажратилди.

Хусусан нарх-навонинг эркинлашуви шароитида кўп болали оилаларни ижтимоий муҳофазалаш масалаларига алоҳида эътибор қаратди. Масалан, биргина 1992 йилнинг ўзида болалар манфаатлари учун ҳамда компенсация харажатлари учун қўшимча 5,9 миллиард сўм пул ажратди. Шунингдек, нон, сут-қатиқ, шакар, тухум, гўшт ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари учун 10 миллиард сўм бюджет

пули ажратилди [19].

Шу нарса эътиборга лойиқки, республика халқ хўжалиги асосан хом ашё етиштиришга мўлжалланганлиги ва аксарият маҳсулотлар четдан келтирилишига қарамасдан аҳолига ана шу истеъмол моллари арзон нархда сотилди. Масалан, 1992 йилда республикада ишлаб чиқарилган 100 минг т., четдан келтирилган 350 минг т. гўштнинг ҳар бир килоси аҳолига 400 сўмдан сотилди. Ваҳоланки, унинг ҳақиқий харид нархи 750 сўмни ташкил этган эди. Бундан ташқари олиб келинган шакар-нинг ҳар бир килоси 315 сўмдан тушгани ҳолда, 200 сўмга сотилди. Буғдойнинг ҳар бир килоси 105 сўм бўлгани ҳолда 1 кг ун 30 сўмга сотилди. 1 кг чой 650 сўмга олинди, аҳолига 250 сўмга сотилди [20]. Ўртадаги тафовут давлат томонидан қопланиб борилди ва бу аҳолига ижтимоий жиҳатдан катта ёрдам бўлди.

Умуман олганда, ижтимоий соҳада ўтказилган ислохотларнинг дастлабки босқичи ўзини оқлади, ишлаб чиқилган ва амалга оширилган ижтимоий сиёсат ўз олдига қўйилган барча вазифаларни тўла-тўқис бажарди. "Шу билан бирга ижтимоий ҳимоялашнинг мавжуд тизими (яъни биринчи босқич) чуқур таҳлил этилганда унинг камчиликлари, исрофгарчиликларга йўл қўйилганлиги ва ижтимоий самараси етарли эмаслиги аён бўлиб қолди"

Ижтимоий соҳада ислохотларнинг иккинчи босқичи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 23 августда қабул қилган "Кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоялашни кучайтиришга оид тадбир-лар тўғрисида"ги Фармони [21] билан бошланди. Фармонга асосан 1994 йил 1 октябридан аҳолини давлат томонидан ижтимоий ҳимоялашнинг бутунлай янги - кам таъминланган оилаларга ҳар ойда бериладиган моддий ёрдам тури жорий этилди.

Дастлабки босқичнинг камчиликларига ислохотларнинг иккинчи босқичида барҳам берилди. Чунки, миллий валютамени киритилиши натижасида 1995 йилдан бошлаб озиқ-овқат маҳсулотларини меъёрланган тарзда сотишдан воз кечилди ва эркин нархларга ўтилди. Бунда ислохотларнинг биринчи босқичида тўпланган тажриба ва кейинги босқичга ўтиш учун шарт-шароит яратилиши муҳим аҳамият касб этди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 20 ноябрда "Болали оилаларга давлатнинг ижтимоий ёрдамини кучайтириш тўғрисида"ги Фармони аҳолининг заиф қатламига моддий ёрдам кўрсатишда муҳим аҳамиятга эга бўлди. Фармонда 1996 йилнинг 1 январидан бошлаб 16 ёшгача болалари бўлган барча оилаларга бериладиган ҳар ойлик нафақалар кўпайтирилиб, бу нафақалар болаларнинг сонига қараб қуйидаги миқдорда белгиланди: бир болали оилаларга - энг кам иш ҳақининг 30%; икки болали оилаларга - энг кам иш ҳақининг 60%; уч болали оилаларга - энг кам иш ҳақининг 80%; тўрт болали оилаларга - энг кам иш ҳақининг 100%; беш ва ундан кўпроқ болали оилаларга - энг кам иш ҳақининг 120% [22]. Бу Фармоннинг жорий қилиниши натижасида 1996 йили республикада 15% оилалари давлат томонидан белгиланган моддий ёрдам туридан фойдаланди [23].

Айниқса, аҳолининг кам таъминланган қисмининг манзилли ҳимоя қилиниши, аҳоли томонидан ўзини-ўзи бошқариш асосида, оила даромадларини ҳисобга олиб амалга оширилиши, фақат Ўзбекистонга хос ечим бўлди [24]. Кам таъминланган оилалар учун моддий ёрдам пуллари шакллантириш манбалари сифатида республика ва маҳаллий бюджет маблағлари, бюджетдан ташқари

манбалар - жамоат ва хайрия жамғармалари, корхоналар ва хўжаликларнинг маблағлари, фуқароларнинг ихтиёрий хайр-эҳсонлари ва бошқалар белгиланди (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал.

**Ўзбекистон Республикасида кам таъминланган оилаларга
моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш ҳолати**

№	Тадбирлар	1997 йил	1998 йил	1999 йил	2000 йил
1.	Ҳисоб ракамидаги қолдиқ маблағларни ҳисобга олган ҳолда ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳисоб ракамларига ўтказилган маблағ (млн. сўм)	2515,4	2962,1	3244,8	3142,6
2.	Тўлов варақаси оркали тўланадиган нафақа миқдори (млн. сўм)	2353,3	2746,4	3098,2	3094,5
3.	Моддий ёрдам тўлаш учун ажратилган маблағни ўзлаштириш даражаси (% ҳисобида)	93,6	93,0	95,5	98,5
4.	Тўланган моддий ёрдам миқдори (млн. сўм)	2326,0	2936,5	3096,2	3094,5
5.	Тўлов варақаси оркали маблағнинг тўланганлик даражаси (% ҳисобида)	98,3	107,0	99,9	100,0
6.	Шу ҳудудда истиқомат қилаётган оилалар сони (минг оила)	5041,8	5397,4	5707,0	6166,9
7.	Моддий ёрдам сўраб, мурожаат қилган оилалар сони (минг оила)	1075,5	839,7	660,8	450,9
8.	Моддий ёрдам тайинланган оилалар сони (минг оила)	885,9	671,4	506,7	354,4

9.	Жумладан: Энг кам миқдорда нафақа тайинланган оилалар сони (минг онла)	574,3	637,9	439,3	266,8
10.	Энг кўп миқдорда нафақа тайинланган оилалар сони (минг оила)	50,0	33,2	17,4	7,5
11.	Жами оилаларга нисбатан кам таъминланган оила деб тан олинган оилалар улуши (%)	17,6	12,4	8,8	5,7
12.	Моддий ёрдам рад этилган оилалар сони (минг оила)	200,3	168,3	154,1	96,5
13.	Бир оилага тўғри келадиган ўртача бир ойлик моддий ёрдам (сўм миқдорида)	1070,0	1731,0	2715,0	4168,0

Мазкур жадвал маълумотларига кўра, Ўзбекистонда кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш ишларининг таҳлили моддий ёрдам сўраб мурожаат қилган оилалар сони 2000 йилда 1997 йилга нисбатан 2 баробар камайганлигини, жами оилалар орасида кам таъминланган оилаларнинг улуши 1997 йилда 17,6 %ни ташкил этган бўлса, 2000 йилда 5,7 %ни ташкил этганлигини, яъни бундай оилалар сони 3 мартадан зиёдроқ камайганлигини кўрсатади [25]. Бу эса, кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тизимининг такомиллашганлигидан далолат беради.

Ёшлар ва кўп болали, кам таъминланган оилаларни ижтимоий ҳимоялаш сиёсати илмий асосланган ҳолда, мавжуд шарт-шароит ва имкониятлар, шунингдек ўзбек халқининг анъанавий турмуш тарзи эътиборга олинган ҳолда олиб борилди. Бу ўз навбатида жамиятда ижтимоий бўҳронларнинг олдини олиш, ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этди. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1994 йил 31 августдаги Фармони алоҳида аҳамият касб этди. Фармон бўйича истеъмол молларининг асосий турларини ва хизматларининг эркин нархга ўтиши тугалланиш имуносабати билан ҳамда аҳолининг ўсиб бораётган ҳаражатларини қоплаш мақсадида 1994 йил 1 октябрдан бошлаб 100 сўм миқдорида ҳар ойлик компенсация тўловлари жорий этилди.

Мамлакат Президентининг 1994 йил 31 ноябрдаги Фармонида асосан оқорида кўрсатилган компенсация тўловларининг миқдори 150 сўмгача қўйилди. 1994 йил сентябрдан бошлаб амалдаги болаларга қараб турганлиги учун оналарга тўланадиган нафақалар бола 1,5 ёшга тўлгунга қадар эмас, балки 2 ёшга тўлгунга қадар тўлана бошланди (2-жадвалга қаранг). Нафақанинг миқдори эса

республикада ўрнатилган энг кам иш ҳақининг 20 фоизимикдорида қаралаётган болаларнинг сони ва нафақа олувчининг меҳнат стажидан қатъий назар ҳар ойда тўлаб турилиши белгиланди [26].

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2 ёшгача бўлган болали оналарга бериладиган ижтимоий ёрдамни олувчилар сони, нафар

№	Ҳудудлар	1997	1998	1999	2000
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	22626	29795	33667	39000
2.	Андижон вилояти	46962	44379	48844	51539
3.	Бухоро вилояти	13588	18249	26475	29067
4.	Жиззах вилояти	25173	29954	31446	32932
5.	Қашқадарё вилояти	668663	65850	63152	69116
6.	Навоий вилояти	11474	13607	15230	16492
7.	Наманган вилояти	51405	46072	52248	54683
8.	Самарқанд вилояти	70977	52923	54717	66874
9.	Сурхондарё вилояти	45994	51742	49394	58202
10.	Сирдарё вилояти	10883	13424	14864	16190
11.	Тошкент вилояти	28758	38711	40578	42205
12.	Фарғона вилояти	27014	35760	47885	55066
13.	Хоразм вилояти	27206	32882	32355	35914
14.	Тошкент шаҳри	19389	20923	21867	23782
	Республика бўйича жами:	468312	4936657	532722	591062

Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари

Келтирилган жадвалдан кўринадикки, 1999 йилда 532722 нафар она 2 ёшгача бўлган болалар учун мўлжалланган ижтимоий ёрдамни олган. 2000 йилда олувчилар сони ошди ва 591062 она ушбу моддий ёрдамни олган. Мазкур ижтимоий ёрдамдан фойдаланиш 2000 йилга қадар муттасил ўсиб келиб, бу ўсиш 1997 йилга нисбатан 1,1 мартан ташкил этган. Бу эса республикада болатуғилиши кўрсаткичларининг сезиларли даражада ортганлиги билан изоҳланади. Агар 1993 йилда республика

бўйича туғилишнинг умумий коэффиценти 31,0 промиллениташкил этган бўлса, 2000 йилга келиб бу кўрсаткич 32,0 промиллега тенг бўлди.

Шунингдек, 1996 йил 10 декабрдаги "Болали оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш тўғрисида"ги фармонида биноан 16 ёшгача болалари бўлган оилаларга нафақаларни шундай нафақага муҳтож оилаларгагина бериш ва уни фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари томонидан тўлаш белгиланди [27].

1997 йил январдан бошлаб, болали оилаларга нафақалар фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, яъни маҳалла фуқаролар йиғинлари томонидан тайинланиши, бунда оилаларнинг шундай нафақага муҳтожлиги ҳисобга олиниши ҳамда 1 нафар болали оиллага 100 %, 3 нафар болали оиллага 140 %, 4 нафар ва ундан ортиқ болали оилаларга 175 % миқдорида нафақа тўланиши белгилаб қўйилди [28]. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Халқ банки фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларига юридик шахс ҳуқуқи билан "Болалар нафақалари" махсус ҳисоб варақалари очиб берди [29].

Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича дунёнинг бошқа давлатларида, айниқса, ривожланган мамлакатларида бой тажриба тўпланган. Ҳозирги кундаги асосий вазифа - Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий имкониятлари, "аҳоли ривожини"даги ўзига хос демографик ва ижтимоий-психологик хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, бу тажрибалардан мамлакатимиз аҳолисини бозор муносабатларига ўтиш жараёнида ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштиришда ўринли фойдаланишдан иборатдир.

Хулоса. Мустақилликнинг илк йилларида Ўзбекистонда ижтимоий ҳимоя тизимининг ўзига хос тажрибаси ва анъаналари тўпланди ва амалиётга изчил жорий этилди. Бунда инсон - жамият - давлат муносабатлари, инсон омили юксак мавқеда туради. Кучли ижтимоий сиёсатнинг қўлланилиши қўйдаги натижаларни берди:

биринчидан, ўрганилган даврда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш тизими ҳам шакллана бошланди. Бундай тизимда аҳолининг кам таъминланган, муҳтож, ногиронлар қисмини, ёлғиз болали оналар, ёш оилаларнинг моддий иқтисодий аҳолини яхшилаш масалалари устувор аҳамият касб этди;

иккинчидан, аҳолининг ҳаёт даражаси кескин пасайиши, Ўзбекистонда фавқулодда тенгсизликнинг юзага келишининг олди олинди;

учинчидан, мақсадли ва манзилли характерга эга бўлган ижтимоий ҳимоялаш тизими вужудга келтирилди;

тўртинчидан, ижтимоий ҳимоя қилишда давлатнинг ўрни ва роли катта бўлиши билан бирга, бу жараёнда нодавлат ташкилотларнинг роли ҳам сезиларли бўлди.

Энг муҳими, олдиндан кўрилган ижтимоий чора-тадбирлар ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш имконини берди, аҳолида амалга оширилаётган ислохотлар йўлига ишонч пайдо қилди.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон ижтимоий ҳимоя тизимини замон талабларига мос тарзда такомиллаштириш учун барча имкониятлар мавжуд ва улар мамлакатда демократик жамиятни қуришда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар

стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2017 йил 7 февраль, ПФ-4947-сон (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan. February 7, 2017, PF-4947.).

2. Рахимов М.А., Рахматуллаев Ш.М., Турсунова Р.Ю., Назаров Р.Р. Очерки новейшей истории Узбекистана. 2-е издание. - Ташкент: Адабиёт учқунлари, 2016. - 376 с (Rakhimov MA, Rakhmatullaev Sh.M., Tursunova R.Yu., Nazarov R.R. Essays on the recent history of Uzbekistan. 2nd edition. - Tashkent: Adabiyot uchunlari, 2016 . - 376 p.).

3. Новейшая история Узбекистана: Учебник / Под ред. д.и.н., проф. М.А. Рахимова. - Ташкент: Адабиёт учқунлари, 2018. - 512 с (3. Recent history of Uzbekistan: Textbook / Ed. Doctor of History, prof. M.A. Rakhimov. - Tashkent: Adabiyot uchunlari, 2018 . - 512 p.).

4. Рахматуллаев Ш.М. Фарғона водийси шаҳарларида иқтисодий трансформация жараёнлари (1991-1996 йиллар). - Тошкент: Нишон нотири, 2017. - 200 б (Rahmatullaev Sh. The processes of economic transformation in the Ferghana Valley cities (1991-1996). - Tashkent: Nishon noshir, 2017. - 200 p.).

5. Солиев А. ва б. Ўзбекистон ҳудудлари ижтимоий-иқтисодий ривожланиши. - Тошкент: Mumtoz soz, 2010. -Б.333 (Soliev A. and b. Socio-economic development of the regions of Uzbekistan. - Tashkent: Mumtoz soz, 2010. - P.333.).

6. Копылов В.А. География населения. - Москва: 1999. -С.34 (1. Kopylov V.A. Geography of the population. - Moscow: 1999.P.34.).

7. Узбекистан присоединился к Декларации постановлением Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 30августа 1997 года №504-I // Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан. 1997, № 9, ст. 260 (Uzbekistan joined the Declaration by the Decree of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated August 30, 1997 No. 504-I // Vedomosti of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. 1997, No. 9, Article 260)

8. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2017 йил 7 февраль, ПФ-4947-сон. (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan. February 7, 2017, PF-4947.).

9. Тоғаева А. Мустақиллик арафасида Ўзбекистонда шаҳар маданияти муаммолари. /Ўзбекистон тарихи//, 2016, № 3-4. - Б.56. (Togaeva A. Problems of urban culture in Uzbekistan on the eve of Independence. / History of Uzbekistan //, 2016, № 3-4. - P.56).

10. Максакова Л. Тенденции демографического развития в Узбекистане // Центральная Азия и Кавказ. 1999. - №5.- С.41 (10. Maksakova L. Trends in demographic development in Uzbekistan // Central Asia and the Caucasus. 1999. - No. 5. - P.41.).

11. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб 1939-1991 йиллар. - Тошкент: O'zbekiston , 2019. -Б. 438 (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book is 1939-1991. -Tashkent: Uzbekistan, 2019. -B. 438.).

12. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Тошкент: O'zbekiston, 2011. -Б. 47 (Uzbekistan is on the threshold of gaining independence. - Tashkent: Uzbekistan, 2011. -B. 47.).

13. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1988 г. Статис. сборн.- Ташкент:

Ўзбекистан, 1989. - С.125-126 (Народное хозяйство Узбекской ССР в 1988 г. Статис. сборн.- Ташкент: Узбекистан, 1989.- С.125-126.).

14. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Тошкент : O'zbekiston, 2011. -Б. 5-6. (Uzbekistan is on the threshold of gaining independence. - Tashkent: Uzbekistan, 2011. p. 5-6.)

15. ЎЗМА.М-44-фонд, 1-рўйхат, 1-иш, 15-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-44-fund, list 1, works 1, page 15.).

16. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 93-иш, 1-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 93, page 1.)

17. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 93-иш, 44-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 93, page 44.).

18. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 92-иш, 59-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 92, page 59.).

19. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 93-иш, 37-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 93, page 37.).

20. Раҳматуллаев Ш.М. Фарғона водийси шаҳарларида иқтисодий трансформация жараёнлари (1991-1996 йиллар). - Тошкент: "Нишон ношир", 2017. - Б. 123 (Rahmatullaev Sh. The processes of economic transformation in the Ferghana Valley cities (1991-1996). - Tashkent: Nishon noshir, 2017. - P.123 .).

21. ЎЗР Олий Кенгашининг ахборотномаси. Т., 1994, 5й 8-9 10-12-бетлар. (Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan. Т., 1994, 5y 8-9 pp. 10-12.).

22. Раҳматуллаев Ш.М. Фарғона водийси шаҳарларида иқтисодий трансформация жараёнлари (1991-1996 йиллар). - Тошкент: "Нишон ношир", 2017. - Б.123 (Rahmatullaev Sh. The processes of economic transformation in the Ferghana Valley cities (1991-1996). - Tashkent: Nishon noshir, 2017. - P.123).

23. Акрамов Э.А., Таиров А. Э. Экономические реформы Республики Узбекистан. -М., ТОО "Люкс-арг", 1998. -С. 62 (Akramov E. A., Tairov A.E. Economic reforms of the Republic of Uzbekistan. - М., Lux-arg, 1998. -P. 62.).

24. Зокирова Н. Ўзбекистонда кам таъминланган oilаларни ижтимоий ҳимоялаш // Бозор, пул ва кредит. - Тошкент, 2001. №7. - Б.69-71 (24. Zakirova N. Social protection of low-income families in Uzbekistan // Market, money and credit. - Tashkent, 2001. No. 7. - P.69-71.).

25. Исоқов Б.Н. Ўзбекистонда 80-йилларнинг иккинчи ярми - 2000 йиллардаги тарихий ўзгаришларнинг демографик жараёнларга таъсири. Тарих фан. номз. ... дис.. - Т., 2010. -Б.121 (Isakov B.N. The impact of historical changes in Uzbekistan in the second half of the 1980s - 2000 on demographic processes. History. Candidate ... dis .. - Т., 2010. b. 121.).

26. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 411-иш, 1-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 411, page 1.).

27. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 1045-иш, 150-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 1045, page 150.).

28. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 903-иш, 155-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 903, page 155.).

29. ЎЗМА. М-15-фонд, 1-рўйхат, 1045-иш, 151-варақ (National Archives of Uzbekistan. М-15-fund, list 1, works 1045, page 151.).

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

LOOK TO THE PAST

№18 (2019)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000